

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЗИТИВНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ В УКРАЇНІ (2014-2024)

Мельник Артур Олександрович,
4 курс, спеціальність «Політологія»
Мацієвський Ю.В., д.пол.н., проф.

***Анотація.** Статтю присвячено аналізу ефективності інструментів позитивної дискримінації в Україні за 2014-2024 роки. Мета — на основі власної трирівневої методики (низька / середня / висока ефективність) встановити рівень ефективності шести ключових механізмів: гендерної квоти у Виборчому кодексі, антидискримінаційних норм КЗпП, законодавства про ВПО, норм інклюзивної зайнятості осіб з інвалідністю, ветеранської реформи та Стратегії гендерної рівності до 2030 р. Теоретичну рамку формують принцип відмінності Ролза¹²⁰, концепція рівності ресурсів Дворкіна, розрізнення Піткіна між дескриптивним і субстантивним представництвом, а також структурна теорія нерівності Янга. Встановлено, що жоден із механізмів не досяг рівня «високої ефективності»; визначальним структурним дефіцитом є відсутність незалежних інституцій із реальними санкційними повноваженнями. Обґрунтовано умови подолання виявленого розриву в поствоєнний перехідний період.*

***Ключові слова:** позитивна дискримінація; гендерна квота; внутрішньо переміщені особи; ветеранська реінтеграція; структурна нерівність; інституційна спроможність; Виборчий кодекс України.*

Вступ. Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, що розгорнулися в Україні після подій 2014 року, зумовили принципово нові виклики у сфері соціальної справедливості та захисту вразливих груп населення. Революція Гідності та подальший збройний конфлікт актуалізували питання рівного доступу до публічних ресурсів. У цьому контексті позитивна дискримінація — сукупність цілеспрямованих заходів, покликаних усунути структурну нерівність шляхом надання пріоритетного доступу до можливостей для систематично відчужених груп - набула особливої нормативної та практичної значущості. Укладення Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 р. поклало на Україну широке коло зобов'язань щодо імплементації *acquis communautaire* у сфері рівності та недискримінації. Між формальним закріпленням квот і реальним скороченням нерівності, однак, часто існує значний розрив, зумовлений дефіцитами правозастосування та інституційної спроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теоретичному плані дослідження спирається на нормативну політичну філософію: принцип відмінності Дж. Ролза, концепцію рівності ресурсів Р. Дворкіна, розрізнення Г. Піткіна між «дескриптивним» і «субстантивним» представництвом, а також структурну теорію нерівності А. М. Янга. В українському науковому дискурсі

¹²⁰ Rawls J. A Theory of Justice. Cambridge : Harvard University Press, 1971. 607 p. URL: <https://archive.org/details/theoryofjustice00rawl>

системним аналізом гендерних відносин займається Т. Марценюк, а операціоналізація понять у соціальних науках спирається на методологічний посібник Ю. Мацієвського та В. Лебедюка. Попри зростання дослідницького інтересу, комплексного аналізу ефективності всього масиву інструментів позитивної дискримінації в Україні за 2014-2024 рр. у вітчизняній науці не представлено. Чинні дослідження, як правило, аналізують окремі механізми позитивних дій (переважно гендерні квоти) без системного зіставлення результативності в єдиному аналітичному форматі. Поза науковим осмисленням залишаються нові виклики воєнного контексту 2022-2024 рр. - зокрема масштабне переміщення населення і ветеранська реінтеграція як об'єкти позитивних дій.

Мета статті - на основі власної трирівневої шкали визначити ефективність ключових механізмів позитивної дискримінації в Україні за 2014-2024 роки, виявити системний розрив між нормативним і практичним рівнями та обґрунтувати умови його подолання у післявоєнний перехідний період.

Виклад основного матеріалу. Концептуальне осмислення позитивної дискримінації (positive discrimination, або affirmative action) потребує чіткої операціоналізації відповідно до методологічних стандартів наукового дослідження у галузі політології. Згідно з методологічним посібником Ю. Мацієвського та В. Лебедюка, операціоналізація поняття передбачає три послідовні кроки: 1) встановлення концептуального значення терміна; 2) виокремлення емпіричних індикаторів; 3) визначення змінних і способів їх вимірювання. У найширшому сенсі позитивна дискримінація - це сукупність державних або корпоративних заходів, спрямованих на надання тимчасових привілеїв певним соціальним групам з метою компенсації наслідків системної нерівності.¹²¹

Теоретичне підґрунтя концепту формується кількома ключовими підходами. Принцип відмінності Дж. Ролза обґрунтовує, що нерівність виправдана лише тоді, коли вона максимізує становище найменш забезпечених членів суспільства. Р. Дворкін розмежовує¹²² «рівне ставлення» та «ставлення як до рівного»: держава зобов'язана враховувати структурні переваги та вади у вихідних позиціях громадян, а не лише забезпечувати формальну процедурну нейтральність. Г. Піткін розрізняє «deskriptivne»¹²³ (стояти за групу за демографічними ознаками) і «substantivne» представництво (діяти в інтересах групи) - це розрізнення є методологічно ключовим для оцінки позитивної дискримінації. А. М. Янг обґрунтовує¹²⁴, що структурна нерівність відтворюється через інституційні практики і культурні норми, а не лише через свідомі дискримінаційні дії окремих акторів.

¹²¹ Мацієвський Ю., Лебедюк В. Як писати наукові роботи з політології : методичний посібник. Острог : Видавництво НаУОА, 2018. 120 с. URL: <https://surl.li/cvsyxc>

¹²² Dworkin R. Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality. Cambridge : Harvard University Press, 2000. 511 p. URL: <http://archive.org/details/sovereignvirtuet00dwor>

¹²³ Pitkin H. F. The Concept of Representation. Berkeley : University of California Press, 1967. 323 p. URL: <https://archive.org/details/conceptofreprese0000pitk>

¹²⁴ Young I. M. Justice and the Politics of Difference. Princeton : Princeton University Press, 1990. 286 p. URL: <https://archive.org/details/justicepolitics0000youn>

Методологічну основу дослідження становлять системний і порівняльний підходи. Авторська трирівнева шкала оцінювання ефективності (табл. 1) побудована за принципом мультикритеріальності: п'ять вимірів - К1 (представницький), К2 (нормативний), К3 (соціально-економічний), К4 (громадська підтримка), К5 (правозастосування). Кількісні граничні значення обґрунтовані на підставі «критичного порогу» Д. Дракер, настанов ООН Жінки та ОБСЄ, а також порівняльних досліджень Кру¹²⁵ та Норріса і Ловендуські.¹²⁶

Таблиця 1. Трирівнева шкала оцінювання ефективності політик позитивної дискримінації

Критерій	Низька ефективність	Середня ефективність	Висока ефективність
К1. Представництво (% цільової групи у виборних органах)	< 15 % або відсутня квота	15-30 % (відповідність мінімальній квоті)	> 30 % (перевищення квотного порогу)
К2. Нормативне закріплення	Декларативні норми; немає санкцій; немає уповноваженого органу	Норми закріплені; орган є; санкції частково застосовуються	Системна законодавча база; незалежний уповноважений; регулярний моніторинг
К3. Соціально-економічний ефект	Розрив > 20 %; стагнація або погіршення	Розрив 10-20 %; помірне скорочення за 5 років	Розрив < 10 %; стала позитивна динаміка
К4. Громадська підтримка	< 30 % населення підтримує заходи	30-60 % підтримки; помірна суспільна дискусія	> 60 %; широкий консенсус між стейкхолдерами
К5. Правозастосування (% скарг вирішено на	< 20 % скарг	20-60 % скарг	> 60 %; превентивна функція діє

¹²⁵ Krook M. L. Quotas for Women in Politics: Gender and Candidate Selection Reform Worldwide. Oxford : Oxford University Press, 2009. 271 p. URL: <https://archive.org/details/quotasforwomenin0000krook>

¹²⁶ Norris P., Lovenduski J. Political Recruitment: Gender, Race and Class in the British Parliament. Cambridge : Cambridge University Press, 1995. 332 p. URL: <https://archive.org/details/politicalrecruit0000norrr>

користь заявника)			
----------------------	--	--	--

Джерело: розроблено автором на основі матеріалів: La Strada (2026), Gender in Detail (2025), Zmina (2026), Statbase (2025).

Нормативно-правова база України у сфері позитивної дискримінації (2014-2024). Становлення нормативно-правової бази відбувалося під впливом двох взаємодіючих чинників: євроінтеграційних зобов'язань і активізації громадянського суспільства після Революції Гідності. Конституційні засади закріплено у ст. 24 Конституції України¹²⁷, яка передбачає спеціальні заходи, спрямовані на реальне вирівнювання можливостей. Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005, зі змінами 2014 р.)¹²⁸ у ст. 1 визначає «позитивні дії» як тимчасові спеціальні заходи для усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків.

В еволюції законодавства доцільно виокремити три фази. Перша — адаптаційна (2014-2019): антидискримінаційні зміни до КЗпП (Закон № 785-VIII, 2015; Закон № 2063-VIII, 2017)¹²⁹ розширили перелік захищених ознак, включивши сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність; Закон про ВПО (1706-VII, 2014)¹³⁰ запровадив механізми адресної підтримки нової категорії вразливих груп. Друга - кодифікаційна (2019-2022): ухвалення Виборчого кодексу з 40-відсотковою гендерною квотою (ст. 219 ВК-2019)¹³¹ та Стратегії гендерної рівності до 2030¹³² р. Третя - воєнно-адаптаційна (2022-2024): «Ветеранська реформа» (Закон 2116-IX, 2021, розширена у 2022-2023 рр.), нові виклики захисту ВПО та формування механізмів реінтеграції. Системним дефіцитом усіх трьох фаз залишається нерозвиненість правозастосовних механізмів: Уповноважений Верховної Ради з прав людини не має повноважень щодо накладення санкцій.

Ключові групи та ознаки дискримінації в Україні (2014-2024). Специфіка досліджуваного десятиліття - формування нової конфігурації вразливих груп: традиційні ознаки дискримінації доповнилися масовими категоріями ВПО та ветеранів збройного конфлікту.

Жінки залишаються найбільшою за чисельністю дискримінованою групою. Гендерний розрив у заробітній платі становив 17,3 % у 2020 р. та 19,6 % у 2022

¹²⁷ Constitution of Ukraine of 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

¹²⁸ Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

¹²⁹ Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

¹³⁰ Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

¹³¹ Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

¹³² Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року» від 12.08.2022 р. № 752. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80>

р. Частка жінок у Верховній Раді зросла з 11,1 % (скл. 2014)¹³³ до 21 % (скл. 2023) - прогрес, однак суттєво нижчий за нормативний поріг 40 % (ВК-2019) і міжнародний критерій 30 % (Пекінська платформа дій ООН). Як наголошує Т. Марценюк,¹³⁴ зростання формального представництва жінок у законодавчих органах не супроводжувалося адекватним зростанням їхньої участі у виконавчій владі: у 2020 р. жінки становили лише 15,8 % голів місцевих рад. За Піткіном це фіксує розрив між дескриптивним і субстантивним представництвом.

ВПО становлять безпрецедентну¹³⁵ за масштабом групу, чисельність якої зросла з 1,46 млн осіб у 2020 р. до 8,1 млн у 2023 р. За даними МОП, 35 – 40%¹³⁶ ВПО є безробітними; частка тих, хто реалізував виборче право у 2020-2021 рр¹³⁷., не перевищувала 25 % від загальної чисельності зареєстрованих ВПО.

Особи з інвалідністю стикаються зі структурними бар'єрами: квота 4 % робочих місць виконується лише приблизно половиною підприємств. Серед ЛГБТК+ осіб 39 %¹³⁸ повідомляють про пережиту дискримінацію під час найму на роботу (ILGA-Europe, 2023). Уповноважений щорічно фіксує низьку частку трудових скарг, поданих до суду. Серед ветеранів 35 %¹³⁹ відчують труднощі під час пошуку роботи, лише 43 % ознайомлені з наявними програмами підтримки.

Аналіз у теоретичній рамці Янга дозволяє констатувати: дискримінація в Україні є переважно структурним явищем, відтворюваним через інституційні практики відбору кандидатів, неформальні мережі розподілу ресурсів та культурні стереотипи роботодавців, а не лише через свідомо дискримінаційні дії окремих акторів.

Оцінка ефективності механізмів позитивної дискримінації. Застосування трирівневої шкали до шести ключових механізмів виявило закономірний патерн: усі механізми демонструють відносно кращі результати за нормативним критерієм (K2) та значно гірші - за правозастосовним (K5) і соціально-економічним (K3).

Гендерна квота у ВК-2019 є найефективнішим інструментом. Таблиця 2 демонструє динаміку представництва жінок у Верховній Раді: зростання з 9,4 %

¹³³ State Statistics Service of Ukraine. Women and Men in Ukraine 2024. Kyiv : SSSU, 2025. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/zhinky-i-choloviky-v-ukrayini-2024>

¹³⁴ Марценюк Т. Гендер для всіх. Київ, 2017. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/3403d092-6584-4358-b230-d68b3eaafbc1>

¹³⁵ International Organization for Migration. Ukraine : internal displacement report (round 16, June 2024). Geneva : IOM, 2024. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-round-16-june-2024>

¹³⁶ International Labour Organization. The Impact of the War in Ukraine on the World of Work: Assessments and Responses. Geneva : ILO, 2023. P. 34–41. URL: <https://www.ilo.org/resource/brief/impact-ukraine-crisis-world-work-initial-assessments>

¹³⁷ OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Needs Assessment Mission Report: Electoral Rights of Internally Displaced Persons in Ukraine. Warsaw : OSCE/ODIHR, 2024. URL: <https://www.osce.org/odihr/electoral-rights-idps-ukraine-2024>

¹³⁸ ILGA-Europe. Rainbow Europe Map and Index 2023. Brussels : ILGA-Europe, 2023. URL: <https://www.ilga-europe.org/report/rainbow-europe-2023/>

¹³⁹ Ukrainian Veterans Fund. The needs of veterans 2023 : nationwide survey. Kyiv : UVF, 2023. URL: <https://veteranfund.com.ua/en/analitik/the-needs-of-veterans-2023/>

(2007) до 21 % (2023). Стрибок 2019 р. значною мірою зумовлений феноменом «партії Зеленського», а не лише квотними вимогами, що підтверджує висновок Кру¹⁴⁰: ефективність квот залежить від партійних практик. За EIGE (2023), Україна є у трійці лідерів¹⁴¹ Східного партнерства за кількісним представництвом жінок, але суттєво відстає за якісними показниками. Оцінка: К1 - «середня»; К2 - «середня» (санкцій за порушення немає); К5 - «низька». Загальна оцінка: середня.

Антидискримінаційні зміни КЗпП (2015/2017) розширили перелік захищених ознак і заборонили непрямую дискримінацію. Однак практичний вплив обмежений: переважна більшість скарг на трудову дискримінацію не доходить до суду через правову необізнаність заявників та нечіткість процесуальних механізмів. Оцінка: К2 - «середня»; К5 - «низька». Загальна оцінка: між низькою та середньою.

Державна політика щодо ВПО еволюціонувала від реєстраційно-адміністративної до комплекснішої системи підтримки. Водночас структурні бар'єри зберігаються: 35-40 % ВПО безробітні (МОП), виборчі права фактично обмежені. Оцінка: К1 - «низька»; К2 - «середня»; К3 - «низька». Загальна оцінка: між низькою та середньою.

Ветеранська реформа (Закон 2116-IX, 2021) передбачає понад 30 програм підтримки. Однак фрагментарність і відсутність єдиного координаційного механізму зумовлюють низьку результативність: 35 % ветеранів відчують бюрократичні перешкоди. Оцінка: К2 - «середня»; К1 і К3 - «низька». Загальна оцінка: між низькою та середньою.

Квота 4 % для осіб з інвалідністю виконується лише приблизно половиною підприємств. Механізм моніторингу слабкий, а санкційна практика - непослідовна. Оцінка: К1, К3 - «низька»; К2 - «середня». Загальна оцінка: низька.

Стратегія гендерної рівності до 2030 р. є амбітним плановим документом із п'ятьма пріоритетними напрямками, однак повномасштабне впровадження суттєво ускладнило реалізацію: відставання за фінансуванням і виконанням ключових заходів є значним. Оцінка: К2 - «висока»; К1 і К3 - «низька». Загальна оцінка: середня.

Таблиця 2. Зведена оцінка ефективності механізмів позитивної дискримінації в Україні (2014-2024)

Механізм програма /	К1 Представництво	К2 Нормативне	К3 Соц.-ек. ефект	Загальна оцінка
40 % гендерна квота у ВК-2019	Середня (21 % жінок)	Середня (немає санкцій)	Середня	СЕРЕДНЯ

¹⁴⁰ Krook M. L. Quotas for Women in Politics: Gender and Candidate Selection Reform Worldwide. Oxford : Oxford University Press, 2009. 271 p. URL: <https://archive.org/details/quotasforwomenin0000krook>

¹⁴¹ European Institute for Gender Equality. Gender Equality Index 2023: Ukraine Shadow Report. Vilnius : EIGE, 2023. URL: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index>

Закон про ВПО (2014)	Низька (виборчі права обмежені)	Середня (є закон)	Низька (35-40 % безробіття)	НИЗЬКА / СЕРЕДНЯ
Антидискримінаційні зміни КЗпП (2015/2017)	Не застосовна прямо	Середня	Середня (часткова)	СЕРЕДНЯ
Ветеранська реформа (2021)	Низька (реінтеграція повільна)	Середня (є програми)	Низька-Середня	НИЗЬКА / СЕРЕДНЯ
Стратегія гендерної рівності до 2030 р.	Середня (план є)	Висока (стратег. документ)	Низька (виконання слабке)	СЕРЕДНЯ
Квота 4 % для осіб з інвалідністю	Низька (виконання ~50 %)	Середня	Низька	НИЗЬКА

Джерело: розроблено автором на основі даних Держстату, ЦВК, МОП, ІПС, ОБСЄ/БДПІ, INCREASE (2023).

Ключові аналітичні висновки: жоден із механізмів не досяг рівня «висока ефективність»; усі демонструють кращі результати за нормативним критерієм (К2) та гірші - за правозастосовним (К5) і соціально-економічним (К3). Це підтверджує гіпотезу про системний розрив між законодавчою рамкою і практичними результатами - і відповідає загальноєвропейським закономірностям: «жорсткі» квоти з санкціями є значно ефективнішими за «м'які» цілі. Скандинавський і французький досвід переконливо демонструє цю залежність.

Патрональне середовище як структурний чинник дефіциту правозастосування. Системний розрив між нормативним і практичним рівнями позитивної дискримінації відтворюється через механізм інституційного саботажу, притаманний патрональним системам. Концепт патрональної системи,¹⁴² розроблений Г. Хейлом і застосований Ю. Мацієвським¹⁴³ до специфіки українського режимного циклу, описує конфігурацію, у якій реальний розподіл ресурсів визначається неформальними мережами персоналізованої лояльності. У такій системі введення будь-якої нової норми є насамперед перерозподільчою подією.

Саботаж проявляється на трьох рівнях. По-перше, нормативний саботаж: норму прийнято без санкцій. Саме так влаштована 40-відсоткова квота ВК-2019: партії можуть розмішувати жінок на непрохідних позиціях у списках. Дж.

¹⁴² Hale H. Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective. Cambridge : CUP, 2014. 432 р. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Patronal_Politics.html?id=8MHOBAAAQBAJ&redir_esc=y

¹⁴³ Мацієвський Ю. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні. Чернівці : Книги - XXI, 2012. 552 с. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/4855/>

Хеллман описував¹⁴⁴ аналогічну логіку «часткових реформ»: нові норми впроваджуються рівно настільки, щоб задовольнити зовнішніх донорів, але не настільки, щоб загрожувати перерозподілом ресурсів. По-друге, процесуальний саботаж: норма є, але механізм її реалізації підконтрольний тим самим акторам, яких вона обмежує. Це класичний приклад «обмеженого порядку доступу» за Нортом, Воллісом і Вейнгастом¹⁴⁵. По-третє, ресурсний саботаж: органи, відповідальні за моніторинг антидискримінаційних норм, систематично недофінансовуються; кількість засідань Комітету з рівних можливостей скоротилася у 2022-2023 рр.¹⁴⁶

Виклики та перспективи подолання дискримінації у поствоєнний перехідний період. Поствоєнний дефіцит інституцій зумовлений трьома механізмами. Конкуренція пріоритетів: державний апарат, покликаний одночасно¹⁴⁷ координувати відновлення (МВФ оцінює потреби у \$175-200 млрд), здійснювати демобілізацію та виконувати умови вступу до ЄС, не має інституційної спроможності повноцінно моніторити антидискримінаційне законодавство. Кадрове виснаження: значна частина кваліфікованих публічних службовців перебуває у збройних силах або евакуювалася - аналогічна динаміка документована¹⁴⁸ в постконфліктних державах Балкан та Грузії. Бюджетний стрес: реакція на фіскальний тиск структурно вдарить по програмах підтримки ВПО, ветеранської реабілітації та гендерного мейнстрімінгу.

Водночас післявоєнний контекст відкриває реальні «вікна можливостей». Найширше це стосується ветеранської інтеграції: широка коаліційна підтримка без ідеологічних розколів. Друге вікно - трансформація гендерних ролей під впливом досвіду повномасштабного вторгнення: масштабне залучення жінок до збройного захисту країни підриває традиційні стереотипи. Третє - стимули євроінтеграції: вимоги транспонування Директиви ЄС 2022/2381/ЄС¹⁴⁹ про гендерний баланс у радах директорів є реальним зовнішнім механізмом примусу.

¹⁴⁴ Hellman J. Winners Take All: The Politics of Partial Reform in Postcommunist Transitions. World Politics. 1998. Vol. 50, No. 2. P. 203–234. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/world-politics/article/abs/winners-take-all-the-politics-of-partial-reform-in-postcommunist-transitions/8E867AD5EE481D72598E30D7DFDEF1ED>

¹⁴⁵ North D. C., Wallis J. J., Weingast B. R. Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History. Cambridge : CUP, 2009. 308 p. URL: <https://favaretoufabr.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/03/douglass-north-violence-and-social-orders.pdf>

¹⁴⁶ Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій. Протоколи засідань 2022–2023 рр. (розділ «Протоколи засідань»). URL: <https://kompravlud.rada.gov.ua/>

¹⁴⁷ International Monetary Fund. Ukraine : Request for an Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility. IMF Country Report. 2023. № 23/132. URL: <https://www.imf.org/en/publications/cr/issues/2023/03/31/ukraine-request-for-an-extended-arrangement-under-the-extended-fund-facility-and-review-of-531687>

¹⁴⁸ Berry M. E. War, women, and power : from violence to mobilization in Rwanda and Bosnia-Herzegovina. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 360 p. URL: https://escholarship.org/content/qt7bp2k2nv/qt7bp2k2nv_noSplash_387c463986994cb76997b6a59cdf9bce.pdf

¹⁴⁹ Directive 2022/2381/EU of the European Parliament and of the Council of 23 November 2022 on improving the gender balance among directors of listed companies. Official Journal of the European Union. L 315. 07.12.2022. P. 44–59. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2381?utm>

За Левицьким і Веєм,¹⁵⁰ саме кондиціональність ЄС трансформує зовнішні вимоги у реальні внутрішні зміни.

Найбільш вразливими у післявоєнний час є ЛГБТК+ особи та ромська меншина - групи, права яких не мають широкої коаліційної підтримки. Досвід Польщі, Угорщини та Сербії засвідчує: в умовах суспільної напруги популістські актори конструюють «морально небезпечні групи» як мобілізаційний ресурс. Для осіб з інвалідністю післявоєнний контекст несе додатковий виклик: кількість осіб з набутою інвалідністю внаслідок поранень може зрости на 300-400 тисяч, що суттєво підвищує навантаження на вже неефективну систему.

Умовами успішного подолання структурних бар'єрів є: (1) наділення Уповноваженого та пов'язаних інституцій реальними санкційними повноваженнями; (2) операціоналізація Стратегії гендерної рівності до 2030 р. через конкретні вимірювані показники; (3) євроінтеграційна кондиціональність у формі юридично зобов'язальних вимог; (4) використання широкої підтримки ветеранської реінтеграції як прецеденту для реформ на користь груп з обмеженою коаліційною підтримкою.

Висновки. Дослідження ефективності інструментів позитивної дискримінації в Україні у період 2014-2024 рр. зафіксувало системний парадокс: законодавчий прогрес і реальне скорочення нерівності не лише не збігаються у часі, а й подекуди рухаються у протилежних напрямках. Застосування власної трирівневої шкали до шести ключових механізмів показало, що жоден із них не досяг рівня «високої ефективності». Найкращий результат — «середня ефективність» показала гендерна квота у Виборчому кодексі: частка жінок у Верховній Раді зростає з 9,4 % (2007) до 21 % (2023), однак залишається нижчою за власний нормативний поріг. Решта механізмів - квота для осіб з інвалідністю, захист ВПО, ветеранська реформа - отримала загальну оцінку між «низькою» та «середньою».

Визначальним чинником розриву є не відсутність правових норм, а системний дефіцит незалежних моніторингових інституцій із реальними санкційними повноваженнями. Теоретична рамка дослідження (Ролз - Дворкін - Піткін - Янг) пояснює цей парадокс: зростання кількісних показників участі не трансформується автоматично у посилення субстантивного представництва, а формальне включення нових захищених ознак до законодавства не ліквідовує структурних бар'єрів за відсутності практичних механізмів застосування. Інструменти позитивної дискримінації в Україні є переважно нормативними, а не інституційними: вони змінюють правила, але не спроможність їх дотримуватися та контролювати.

Наукова новизна дослідження полягає у першому комплексному оцінюванні всього масиву інструментів позитивної дискримінації в Україні в єдиному аналітичному форматі із залученням нових об'єктів позитивних дій - ВПО і ветеранів. Перспективи подальших розвідок охоплюють: (1) верифікацію

¹⁵⁰ Levitsky S., Way L. Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9780511796135_A23680014/preview-9780511796135_A23680014.pdf?utm

гіпотези про специфічність нормативно-субстантивного розриву для патрональних систем; (2) лонгitudний аналіз трансформації гендерних ролей після перших повоєнних виборів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
3. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
4. Закон України «Про реабілітацію та реінтеграцію ветеранів війни» від 23.02.2021 р. № 2116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text>
5. Закон України «Про статус ветеранів війни та їх соціального захисту» від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
6. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
7. Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій. Протоколи засідань 2022-2023 рр. (розділ «Протоколи засідань»). URL: <https://kompravlud.rada.gov.ua/>
8. Марценюк Т. Гендер для всіх. Київ, 2017. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/3403d092-6584-4358-b230-d68b3eaafbc1>
9. Мацієвський Ю. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні. Чернівці : Книги - XXI, 2012. 552 с. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/4855/>
10. Мацієвський Ю., Лебедюк В. Як писати наукові роботи з політології : методичний посібник. Острог : Видавництво НаУОА, 2015. 120 с. URL: <https://surl.li/cvsvxc>
11. Міністерство соціальної політики України. Звіт про стан виконання квоти для працевлаштування осіб з інвалідністю у 2024 році. Київ, 2025. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/24351.html>
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року» від 12.08.2022 р. № 752. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80>
13. УВКБ ООН. Ukraine Situation: Operational Update. Geneva, 2023. URL: <https://www.unhcr.org/emergencies/ukraine-emergency> ; <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
14. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Щорічна доповідь про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Київ, 2023. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/>

15. Berry M. E. War, women, and power : from violence to mobilization in Rwanda and Bosnia-Herzegovina. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 360 p. URL: https://escholarship.org/content/qt7bp2k2nv/qt7bp2k2nv_noSplash_387c463986994cb76997b6a59cdf9bce.pdf
16. Constitution of Ukraine of 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
17. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW). United Nations, 1979. URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>
18. Dahlerup D. From a small to a large minority: Women in Scandinavian politics. *Scandinavian Political Studies*. 1988. Vol. 11, № 4. P. 275-298. URL: https://tidsskrift.dk/scandinavian_political_studies/article/view/32616
19. Directive 2022/2381/EU of the European Parliament and of the Council of 23 November 2022 on improving the gender balance among directors of listed companies. *Official Journal of the European Union*. L 315. 07.12.2022. P. 44-59. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2381?utm>
20. Dworkin R. A Matter of Principle. Cambridge : Harvard University Press, 1985. 425 p. URL: <https://books.google.com/books?id=LahVSmsS26YEC>
21. Dworkin R. Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality. Cambridge : Harvard University Press, 2000. 511 p. URL: <http://archive.org/details/sovereignvirtuet00dwor>
22. European Institute for Gender Equality. Gender Equality Index 2023: Ukraine Shadow Report. Vilnius : EIGE, 2023. URL: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index>
23. Folke Bernadotte Academy. Ukrainian Veterans' Gender-Responsive Reintegration: Policy Brief. Stockholm : FBA, 2025. URL: <https://fba.se/media/2bbhats4/fba-policy-brief-ukrainian-veterans-gender-responsive-reintegration.pdf>
24. Hale H. Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective. Cambridge : CUP, 2014. 432 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Patronal_Politics.html?id=8MHOBAAAQBAJ&redir_esc=y
25. Hellman J. Winners Take All: The Politics of Partial Reform in Postcommunist Transitions. *World Politics*. 1998. Vol. 50, No. 2. P. 203-234. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/world-politics/article/abs/winners-take-all-the-politics-of-partial-reform-in-postcommunist-transitions/8E867AD5EE481D72598E30D7DFDEF1ED>
26. ILGA-Europe. Rainbow Europe Map and Index 2023. Brussels : ILGA-Europe, 2023. URL: <https://www.ilga-europe.org/report/rainbow-europe-2023/>
27. Inter-Parliamentary Union (IPU). Women in Parliament in 2025. Geneva : IPU, 2026. URL: <https://www.ipu.org/resources/publications/reports/2026-02/women-in-parliament-in-2025>
28. International Labour Organization. The Impact of the War in Ukraine on the World of Work: Assessments and Responses. Geneva : ILO, 2023. P. 34-41. URL:

<https://www.ilo.org/resource/brief/impact-ukraine-crisis-world-work-initial-assessments>

29. International Monetary Fund. Ukraine : Request for an Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility. *IMF Country Report*. 2023. № 23/132. URL: <https://www.imf.org/en/publications/cr/issues/2023/03/31/ukraine-request-for-an-extended-arrangement-under-the-extended-fund-facility-and-review-of-531687>

30. International Monetary Fund. Ukraine : Eighth Review Under the Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility. Washington, D.C. : IMF, 2025. URL: <https://www.imf.org/-/media/files/publications/cr/2026/english/1ukrea2026001-source-pdf.pdf>

31. International Organization for Migration. Ukraine : internal displacement report (round 16, June 2024). Geneva : IOM, 2024. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-round-16-june-2024>

32. Krook M. L. Quotas for Women in Politics: Gender and Candidate Selection Reform Worldwide. Oxford : Oxford University Press, 2009. 271 p. URL: <https://archive.org/details/quotasforwomenin0000kroo>

33. KSE Institute. Ukraine Macroeconomic Handbook. Kyiv : KSE, 2025. URL: <https://kse.ua/about-the-school/news/additional-financing-from-ukraine-s-partners-is-urgently-needed-to-safeguard-macroeconomic-stability-even-as-the-economy-demonstrates-remarkable-resilience-ukraine-macroeconomic-handbook-by-kse/>

34. Levitsky S., Way L. Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9780511796135_A23680014/preview-9780511796135_A23680014.pdf?utm

35. Mossuz-Lavau J. La parité en politics: des origines à aujourd'hui // *Travail, genre et sociétés*. 2002. № 7. P. 41-57. URL: <https://shs.cairn.info/revue-travail-genre-et-societes-2002-1-page-41?lang=fr>

36. Mudde C. The Far Right Today. Cambridge : Polity Press, 2019. URL: <https://dokumen.pub/the-far-right-today-9781509536832-1509536833-9781509536849-1509536841.html>

37. Norris P., Lovenduski J. Political Recruitment: Gender, Race and Class in the British Parliament. Cambridge : Cambridge University Press, 1995. 332 p. URL: <https://archive.org/details/politicalrecruit0000norr>

38. North D. C., Wallis J. J., Weingast B. R. Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History. Cambridge : CUP, 2009. 308 p. URL: <https://favaretoufabr.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/03/douglass-north-violence-and-social-orders.pdf>

39. OECD. OECD Economic Surveys: Ukraine 2025. Paris : OECD Publishing, 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-ukraine-2025_940cee85-en.html

40. Ombudsman of Ukraine. Annual Report on the State of Human Rights in Ukraine 2024. Kyiv, 2025. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2024/>

41. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Needs Assessment Mission Report: Electoral Rights of Internally Displaced Persons in Ukraine. Warsaw : OSCE/ODIHR, 2024. URL: <https://www.osce.org/odihr/electoral-rights-idps-ukraine-2024>
42. Pitkin H. F. The Concept of Representation. Berkeley : University of California Press, 1967. 323 p. URL: <https://archive.org/details/conceptofreprese0000pitk>
43. Rawls J. A Theory of Justice. Cambridge : Harvard University Press, 1971. 607 p. URL: <https://archive.org/details/theoryofjustice00rawl>
44. Rawls J. Justice as Fairness: A Restatement / ed. by E. Kelly. Cambridge : Harvard University Press, 2001. 214 p. URL: <https://archive.org/details/theoryofjustice00rawl>
45. Schimmelfennig F., Sedelmeier U. The Europeanization of Central and Eastern Europe. Ithaca : Cornell University Press, 2005. URL: https://archive.org/details/europeanizationo0000unse_q7c2
46. Sowell T. Affirmative Action Around the World: An Empirical Study. New Haven ; London : Yale University Press, 2004. 239 p. URL: <https://archive.org/details/affirmativeactio00sowe>
47. State Statistics Service of Ukraine. Women and Men in Ukraine 2024. Kyiv : SSSU, 2025. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/zhinky-i-choloviky-v-ukrayini-2024>
48. Stepanenko V. ‘Who, if not us?’: civic activism and defence in wartime Ukraine. *East European Politics*. 2025. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13511610.2025.2467214>
49. Teigen M. Gender quotas on corporate boards: On the diffusion of a distinct national policy reform // *Comparative Social Research*. 2012. Vol. 29. P. 115-146. URL: <https://surl.li/ixhxf>
50. Ukrainian Veterans Fund. The needs of veterans 2023 : nationwide survey. Kyiv : UVF, 2023. URL: <https://veteranfund.com.ua/en/analitik/the-needs-of-veterans-2023/>
51. Ukrainian Women’s Fund ; UN Women. Gender Equality Index in Ukraine 2025. Kyiv : UWF, 2025. 67 p. URL: https://uwf.org.ua/wp-content/uploads/2025/05/gender_index_05_2025_eng_web.pdf
52. World Bank ; European Union ; United Nations. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment : February 2026 Update. Washington, D.C. : World Bank, 2026. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/1f87835919e35a0cc76e9ae4ae300dc1-0080012025/original/WBG-Support-Ukraine-July-2025.pdf>
53. World Bank. Ukraine Public Expenditure Review 2025: Fiscal Sustainability in Wartime and Postwar Recovery. Washington, D.C. : World Bank, 2025. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/publication/public-expenditure-review-2025>
54. World Economic Forum. Global gender gap report 2025. Geneva : World Economic Forum, 2025. 395 p. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2025/>

55. Yermolenko V. Reformation nation: Wartime politics in Ukraine. ECFR, 2023. URL: <https://ecfr.eu/publication/reformation-nation-wartime-politics-in-ukraine/>
56. Young I. M. Justice and the Politics of Difference. Princeton : Princeton University Press, 1990. 286 p. URL: <https://archive.org/details/justicepolitics0000youn>